

Instytut Pamięci Narodowej - Archiwum

<https://archiwum.ipn.gov.pl/pl/archiw/dzialalnosc-naukowa-i-edukacyj/publikacje-internetowe/32841,Rafal-Koscianski-Dokumentacja-archiwalna-WUBP-w-Poznaniu-na-przykladzie-wybranych.html>
28.02.2026, 04:51

Rafał Kościański „Dokumentacja archiwalna WUBP w Poznaniu na przykładzie wybranych serii akt”

Rafał Kościański

„Dokumentacja archiwalna WUBP w Poznaniu na przykładzie wybranych serii akt”

Wśród materiałów archiwalnych przejętych przez Poznański Oddział Instytutu Pamięci Narodowej znajduje się dokumentacja wytworzona przez Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu.

Początki działalności UB na terenie Wielkopolski sięgają II połowy stycznia 1945r. W dniu 21 stycznia Minister Bezpieczeństwa Publicznego Stanisław Radkiewicz wydał rozkaz powołujący grupę operacyjną UB na woj. poznańskie¹. W jej skład wchodziły osoby mające zorganizować, w wybranych powiatach województwa poznańskiego, powiatowe jednostki Urzędu Bezpieczeństwa. Grupą dowodził, z zadaniem utworzenia wojewódzkiego urzędu bezpieczeństwa w Poznaniu, płk Stanisław Szot².

Wraz z likwidacją MBP w grudniu 1954r. WUBP w Poznaniu został rozwiązany, a w jego miejsce powstał Wojewódzki Urząd ds. Bezpieczeństwa Publicznego. Wydział X Wojewódzkiego Urzędu ds. Bezpieczeństwa spełniający m.in. zadania archiwum, przejął akta spraw zakończonych, a wydziały operacyjne do dalszego prowadzenia, akta spraw nie zakończonych. W listopadzie 1956r., po rozwiązaniu Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie, całość dokumentacji UB przejęła Komenda Wojewódzka MO. W ramach tejże jednostki sprawami prowadzonymi wcześniej przez UB zajmowała się dalej Służba Bezpieczeństwa KWMO.

Spośród dokumentacji wytworzonej przez WUBP w Poznaniu wyróżniamy następujące serie akt: 1. akta osobowe funkcjonariuszy UB i akta osobowe cywilnych pracowników UB; 2. wśród akt operacyjnych serie: akta agenturalnego rozpracowania osób, jak i organizacji niepodległościowych oraz akta obiektowe zakładane np. na zakłady pracy; 3. serie akt osobowych współpracowników UB oraz akta kontrolno - śledcze spraw prowadzonych przez terenowe jednostki "bezpieki" na terenie woj. poznańskiego.

W skrócie przedstawię charakterystykę dokumentacji personalnej funkcjonariuszy UB. Pragnę jednak zaznaczyć że będę stosował uproszczenia mówiąc o określonych jednostkach organizacyjnych aparatu bezpieczeństwa, jako że na przestrzeni 10 lat piony

te kilkakrotnie zmieniały nazwy, powiększając przy tym swoje stany etatowe i zakres kompetencji. Na szczeblu województwa Wydział Personalny WUBP odpowiadał za przyjmowanie, awansowanie, przenoszenie, zwalnianie, prowadzenie ewidencji osób aktualnie zatrudnionych przy pomocy kart ewidencyjnych i akt personalnych³.

Osobie wstępującej w szeregi "bezpieki" Wydział Personalny zakładał teczkę akt osobowych, którą prowadził i systematycznie uzupełniał do momentu odejścia funkcjonariusza ze służby. Dokumenty w teczkach akt personalnych, gromadzone były zwykle w ramach trzech osobnych rozdziałów, do których wykonywano odrębne spisy zawartości.

Rozdział I zatytułowany "personalia pracownika" zawiera: podanie, życiorys ewentualne polecenia i rekomendacje z jednostki wojskowej, w której wcześniej służył kandydat do pracy w resorcie. Pisma polecające wystawiała też, niekoniecznie swoim członkom Polska Partia Robotnicza, rzadziej PPS. W niektórych przypadkach w części pierwszej znajdują się dokumenty nazwane przez ich wytwórcę "świadectwem moralności". Takie poświadczenia wystawiały m.in. Powiatowe Rady Narodowe, posterunki Milicji Obywatelskiej, a nawet sołtysi, zaświadczać że osoba przez nich polecana w okresie okupacji nie figurowała na tzw. niemieckiej liście narodowościowej.

Ważnym elementem rozdziału I jest "Ankieta specjalna" składająca się z 14 stron A4. Funkcjonariusz UB wypełniał poszczególne jej rubryki zawierające jego dane osobowe, wyznanie, wykształcenie, znajomość języków obcych, zawód, pochodzenie, stan społeczny, informacje o członkach najbliższej rodziny, stan majątkowy, miejsce zamieszkania z podziałem na okres przedwojenny, okres okupacji i po zakończeniu działań wojennych. Ponadto musiał wyjaśnić czy miał związki z jakimikolwiek organizacjami wojskowymi w okresie okupacji, czy przed 1939 rokiem służył w żandarmerii, policji, straży więziennej. Określał swoją ewentualną przynależność partyjną - i tu znów z podziałem na okres przedwojenny, okupację i po wojnie. Musiał opisać czy on sam lub ktoś z jego rodziny kiedykolwiek zamieszkiwał poza granicami kraju.

Od kwietnia 1945 roku funkcjonariusz UB miał obowiązek, w specjalnym raporcie, informować swoich przełożonych o zawarciu ślubu, narodzinach lub zgonach członków najbliższej rodziny, w ciągu pięciu dni. W II połowie lat 40-tych szczególne znaczenie miało informowanie przełożonych, o ewentualnym powrocie do Polski swoich krewnych z zagranicy, bądź o odnalezieniu się bliskich, którzy w momencie składania ankiety osobowej, uważani byli za zaginionych. Nie zastosowanie się do tego przepisu, uważano za próbę ukrycia istotnych faktów i mogło stać się powodem zwolnienia ze służby⁴.

Na początku wystarczył sam raport potwierdzający fakt zmiany stanu cywilnego, a z biegiem lat wprowadzono konieczność występowania z raportem o zezwolenie na zawarcie małżeństwa.

W części I zamieszczano też pisemne zobowiązanie o zachowaniu w tajemnicy wszystkich wiadomości, które pracownik UB nabędzie w okresie służby, ponadto protokół ślubowania, odpisy świadectw szkolnych i odpisy z akt USC.

Część druga teczki akt personalnych nosi nazwę "Kontrola specjalna". Kontrolę nadzorował i prowadził Wydział Personalny w związku z zatrudnieniem nowej osoby, następnie co kilka lat wznawiał czynności by zaktualizować dane.

W związku z podejmowanym zakresem czynności przez osoby odpowiedzialne za właściwy dobór nowych ludzi do pracy, kontrolę specjalną możemy podzielić na dwie części.

Pierwsza polegała na dokonaniu sprawdzeń w zbiorach kartotecznych wytworzonych przez cywilne i wojskowe organy bezpieczeństwa oraz wymiar sprawiedliwości. Sprawdzano czy funkcjonariusz, jego rodzeństwo i rodzice byli kiedykolwiek przez te organa rejestrowani, gdy np. znaleźli się pod czynną kontrolą operacyjną prowadzoną przez te służby, oraz czy byli karani.

Sprawdzenie odbywało się poprzez wypełnienie formularza zapytań i przesłanie go do organu dysponującego właściwymi rejestrami. Adresat zapytania z kolei odsyłał formularz, po wypełnieniu jego rewersu o stosowne wpisy. I tak np. zapytania słało do Wydziału Ewidencyjno - Operacyjnego Głównego Zarządu Informacji Wojska Polskiego, Wydziału Personalnego Komendy Głównej MO, Departamentu Personalnego MBP, Wydziału Śledczego KGMO, Wydziału I Departamentu II MBP - spełniającego pieczę nad materiałami ewidencyjnymi w centrali Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie. Ponadto sprawdzenie obejmowało kwerendę w ówczesnym Rejestrze Skazanych Ministerstwa Sprawiedliwości.

Drugą częścią sprawdzenia i kontroli funkcjonariusza były wywiady środowiskowe, które mogły mieć charakter ogólnikowy np. gdy wykonywał je pracownik zatrudniony na stanowisku Referenta ds. Wywiadu w Powiatowym Urzędzie Bezpieczeństwa. Czasami podejmowano bardziej szczegółową kontrolę, polegającą na fizycznej obserwacji funkcjonariusza, którą prowadzili oficerowie Wydział "A" WUBP w Poznaniu.

W części III teczki akt personalnych zatytułowanej "przebieg służby, charakterystyki", znajduje się dokumentacja przedstawiająca cały okres służby funkcjonariusza, aż do momentu zwolnienia z organów bezpieczeństwa oraz ewentualnie dokumentacja emerytalno rentowa.

Rozdział rozpoczynają formularze, w które pracownicy Wydziału Personalnego wpisywali informacje, o zmianie stanowiska pracy, zmianie zaszerzegowania płacowego, awansach, odznaczeniach, nagrodach, urlopach, ewentualnie karach dyscyplinarnych. Szefowie PUBP, naczelnicy wydziałów na szczeblu województwa oraz szefowie WUBP sporządzali co kilka lat swoim podwładnym charakterystyki, które zawierają takie informacje jak: po 1. - ocena

polityczna, po 2. - ocena fachowa, zalety i wady osobiste, oraz uwagę przełożonego czy pracownik kwalifikuje się na wyższe stanowisko.

W przypadku przeniesienia funkcjonariusza na inne stanowisko, opinię w tej sprawie musiał wyrazić Szef Wydziału do Spraw Funkcjonariuszy. Wydziału, który był jednostką wewnętrzną, kontrolującą i prowadzącą sprawy karne w stosunku do pracowników UB na terenie całego województwa.

W przypadku, gdy funkcjonariusz UB, znajdował się w zainteresowaniu Wydziału Ds. Funkcjonariuszy, mogą się w tym rozdziale znajdować ewentualnie raporty podpisane przez Naczelnika Wydziału.

Na początku lat siedemdziesiątych w archiwum KWMO w Poznaniu, które przejęło całość dokumentacji wytworzonej przez poznańską "bezpiekę" do 1956r., dokonano przeglądu i uporządkowano część dokumentacji UB.

Wtedy to wybrakowano akta spraw śledczych, prowadzonych przeciwko członkom aparatu bezpieczeństwa. Wcześniej jednak wyłączono z nich wybrane dokumenty, które następnie dołączono do trzeciej części akt osobowych. Są to ewentualnie informacje o sankcjach prokuratorskich w stosunku do funkcjonariuszy, akty oskarżenia i wyroki z uzasadnieniem.

Do rzadziej występujących dokumentów można zaliczyć np. świadectwo ukończenia kursu politycznego w Szkole Międzywojewódzkiej, znajdującej się w Poznaniu na początku lat 50-tych., w której nauczano m.in. historii WKP(b), Ruchu robotniczego, oraz przedmiotu nazwanego "zagadnienia aktualne". Stopnie i opinie na temat słuchacza zapisywano na 2 stronach arkusza ocen, który po zakończeniu kursu dołączano do akt osobowych. W związku z odejściem funkcjonariusza ze służby w jego teczkę personalnej składano "obiegówkę", z poświadczeniem pionów pomocniczych UB o m.in. uregulowaniu wszystkich formalności w związku z finansami, przydziałem broni i umundurowania.

Nieznany jest mi przypadek, aby jakiemuś pracownikowi UB nie założono dokumentacji personalnej. Takie sytuacje miały miejsce w przypadku funkcjonariuszy milicji, którzy krótko służyli w jej szeregach w 1945 roku. Teczki personalną zakładano im wiele lat później, gdy starali się o prawa emerytalne lub prawa kombatanckie. Wtedy okres służby w MO ustalano na podstawie list płac, a także przesłuchując świadków, mogących zaświadczyć o pracy w MO danej osoby.

Akta osobowe byłych pracowników UB były składane w archiwum wojewódzkim Urzędu Bezpieczeństwa, na którego terenie zakończyli służbę. Jeśli dany funkcjonariusz został zatrudniony np. w 1944 r. jeszcze w Resorcie Bezpieczeństwa Publicznego na terenie woj. lubelskiego, a w 1945 kontynuował pracę na terenie woj. poznańskiego, by zakończyć karierę w I połowie lat 50-tych w woj. bydgoskim, to jego akta osobowe dokumentujące cały okres pracy w aparacie bezpieczeństwa, złożono w archiwum WUBP w Bydgoszczy. W

takim wypadku, w związku z podziałem terytorialnym jednostek IPN, obecnie są one zgromadzone w OBUiAD IPN w Gdańsku. Ta reguła nie dotyczy osób piastujących stanowiska kierownicze na szczeblu wojewódzkim np. naczelników Wydziałów oraz szefów WUBP. Ich aktami osobowymi dysponował Departament Personalny centrali MBP, i obecnie znajdują się w zasobie BUiAD IPN w Warszawie - choć i od tej reguły notujemy liczne wyjątki.

Akta osobowe funkcjonariuszy UB nie zostały wyodrębnione fizycznie w zasobie OBUiAD w Poznaniu. Stanowią jedną całość razem z aktami osobowymi funkcjonariuszy SB, tak jak wcześniej były przechowywane przed przekazaniem ich do IPN. Miało to związek z praktyką stosowaną w archiwach UB/SB, gdzie dokumentację archiwalną i niearchiwalną ewidencjonowano wg serii akt z pominięciem zmian strukturalnych w aparacie bezpieczeństwa.

Dokumentacja z każdej zamkniętej sprawy przekazywanej do archiwum, otrzymywała kolejny numer archiwalny w ramach danej serii akt, łamany przez cyfrę rzymską charakterystyczną dla danej serii. Np. dla tzw. teczek obiektowych była to rzymska cyfra cztery, a dla akt funkcjonariuszy UB cyfra V.

Po rozwiązaniu WUBP w 1954r. i powołaniu WUds.BP pierwsze przekazane do archiwum materiały - nowego wytwórcy akt - nie otrzymały numeru archiwalnego od numeru pierwszego, tylko numer kolejny, po ostatnim numerze nadanym jeszcze w WUBP. Reasumując po rozwiązaniu WUBP nie zamknięto dokumentacji pierwszego urzędu, jako oddzielnego zespołu archiwalnego.

Podobna sytuacja dotyczy pozostałych serii akt. Np. w materiałach administracyjnych bardzo często w ramach jednej jednostki archiwalnej z raportami sprawozdawczymi z wykonanej pracy, znajduje się dokumentacja obejmująca nawet trzech samodzielnych wytwórców aktowych: WUBP, WUdsBP oraz Służbę Bezpieczeństwa KWMO.

Z kolei w przypadku tzw. akt obiektowych, dotyczących kilkudziesięciu różnych środowisk i grup osób np. żołnierzy PSZ na Zachodzie, których regularnie rozpracowywano od 1949r. WUds.BP przejął w 1954r. w ramach sukcesji czynnej całą zgromadzoną dokumentację. Teczki obiektowe złożono w archiwum dopiero rok później na podstawie nowych wytycznych.

Na koniec uwaga. Wspominałem wcześniej, że akta spraw wytworzonych przez Wydział Ds. Funkcjonariuszy zostały wybrakowane, ale pozostały pojedyncze dokumenty, które dołączono do akt personalnych. Spośród akt wytworzonych przez UB w latach 1945 - 1956 w Poznaniu, w całości wybrakowano też tzw. teczki obiektowe na gminy. Decyzję o ich zniszczeniu podjęto po Październiku 1956r., gdyż uznano, że materiał w nich zgromadzony nie przedstawia wartości operacyjnej. Z tej dokumentacji pozostały jedynie niektóre okładki skoroszytów, które wykorzystano jako obwoluty do akt operacyjnych wytworzonych w późniejszym okresie.

¹ Rozkaz personalny nr 17 MBP Stanisława Radkiewicza z dn. 21 I 1945 r.,

² Stanisław Szot - ur. 1917r., w aparacie bezpieczeństwa od 12 IX 1944, a dniem 29 X 1944 kierownik WUBP w Lublinie, następnie kierownik grupy organizacyjnej UB na woj. poznańskie, od 14 IV 1945 z-ca kierownika Wydziału do Walki z Bandytyzmem MB, od 8 VI 1945 oddelegowany do dyspozycji Rządowej Komisji do Walki z Bandytyzmem. Mieszka w Warszawie. Źródło: Rok Pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Lubelszczyźnie (lipiec 1944 - czerwiec 1945), wybór i oprac. L. Pietrzak, S. Poleszak, R. Wnuk, M. Zajączkowski, Warszawa 2004, s. 64; A. Kruczek, Patriotyzm w ubeckim wydaniu, "Nasz Dziennik" z dn. 4 XI 2004.,

³ Instrukcja kierownika Wydziału Personalnego RBP PKWN w sprawie organizacji Wydziałów Personalnych, za: Rok Pierwszy... op.cit., s. 98-101,

⁴ Rozporządzenie kierownika Wydz. Pers. MBP z dn. 21 IV 1945, za: Rok Pierwszy... op.cit., s. 113.

**Autor jest pracownikiem
Referatu Gromadzenia, Opracowywania i Obsługi Magazynów
OBUiAD IPN w Poznaniu.**